

Les àrees protegides, avui. Principals figures internacionals de protecció de la natura

Juan Carlos Muñoz Flores

Consell Comarcal de la Selva

R. de l'Empordà, s/n, 17420 S. C. de Noya, Girona, Catalunya

Find similar papers at core.ac.uk

provided by Dip

Data de recepció: febrer de 2002

Data d'acceptació definitiva: març de 2002

Resum

El text fa una anàlisi comparativa de les principals figures internacionals de protecció de la natura: categories de gestió de la UICN, reserves de la biosfera, llocs Ramsar i indrets del patrimoni mundial. S'hi descriuen les diverses figures, els seus antecedents, l'organisme que les promou i la seva distribució geogràfica, amb alguns exemples d'arreu del món.

Paraules clau: àrees protegides, UICN, reserves de la biosfera, Convenció de Ramsar, patrimoni mundial.

Resumen. *Las áreas protegidas, hoy. Principales figuras internacionales de protección de la naturaleza*

El texto hace un análisis comparativo de las principales figuras internacionales de protección de la naturaleza: categorías de gestión de la UICN, reservas de la biosfera, lugares Ramsar y sitios del patrimonio mundial. Se describen las diversas figuras, sus antecedentes, el organismo que las promueve y su distribución geográfica, con algunos ejemplos de todo el mundo.

Palabras clave: áreas protegidas, UICN, reservas de la biosfera, Convención de Ramsar, patrimonio mundial.

Résumé. *Les zones protégées, aujourd'hui. Grandes figures internationales de protection de la nature*

Sur les pages vous trouverez une analyse comparative des grandes figures internationales de protection de la nature: catégories de gestion de la UICN, réserves de la biosphère, lieux de Ramsar et sites du patrimoine mondial. Ce document décrit les diverses figures, leurs antécédents, l'organisme promoteur et leur distribution géographique, avec quelques exemples du monde entier.

Mots clé: zones protégées, IUCN, réserves de la biosphère, Convention de Ramsar, patrimoine mondial.

Abstract. *Protected areas, today. Main international figures protecting Nature*

A comparative analysis between main international protecting nature figures is done in this text: IUCN management categories, Biosphere Reserves, Ramsar sites and World He-

ritage Sites. The text describes the figures, their antecedents, their promoter organization and their geographic distribution, and shows some examples through the world, as well.

Key words: protected areas, IUCN, Biosphere Reserve, Ramsar Convention, World Heritage.

Sumari

Introducció	Patrimoni mundial
Categories de gestió de la UICN	Conclusions
Reserves de la biosfera	Algunes adreces útils
Llocs Ramsar	Bibliografia

Introducció

La creació d'àrees naturals protegides és un dels mitjans més efectius per conservar la biodiversitat *in situ*. Els principals objectius de la protecció són, entre altres, la preservació d'espècies i ecosistemes, el manteniment de serveis ambientals, la protecció de característiques naturals i culturals específiques, la recerca científica, el turisme i la recreació, l'educació ambiental, l'ús sostenible dels recursos naturals i el manteniment dels atributs naturals i culturals (Green, Paine, 1997).

Algunes organitzacions internacionals han establert figures legals per distingir aquelles àrees que són mereixedores d'un reconeixement universal pel valor dels seus elements naturals. Així, alguns territoris es protegeixen mitjançant una gran varietat de figures, que unes vegades es complementen, d'altres se solapen i, en tots els casos, conviuen. És curiós el cas de Doñana (Espanya), que ha estat declarat reserva de caça, parc natural andalús, parc nacional espanyol, reserva de la biosfera, patrimoni mundial, lloc Ramsar, ZEPa, inclou ZEC, formarà part de la xarxa Natura 2000, s'inclou en la categoria II de la UICN i conté reserves naturals, una reserva biològica i àrees de protecció dins dels seus límits, i a més ha rebut la designació de Diploma Europeu per part del Consell d'Europa.

Al món existeixen 30.350 àrees protegides segons els criteris de la UICN, 13.915 segons altres criteris i 16.288 àrees d'estatus incert (sense incloure-hi les àrees de protecció o gestió privades), recollides sota 1.388 figures diferents (Green, Paine, 1997). En aquest document es descriuen breument les principals figures internacionals de protecció de la natura: les categories de gestió de la UICN, les reserves de la biosfera, els llocs Ramsar i els indrets del patrimoni mundial.

Categories de gestió de la UICN

L'any 1948 es va crear a Fontainebleau (França) la Unió Mundial per a la Conservació (UICN), ara anomenada Aliança Mundial per a la Natura. Amb el pas

dels anys, ha esdevingut el referent principal i ineludible a tot el món pel que fa a la protecció de la natura. Avui dia en formen part uns 10.000 membres de 158 països: 79 estats, 36 afiliats, 87 agències governamentals d'estats membres, 26 agències governamentals d'estats no membres, 68 ONG internacionals i 690 ONG nacionals. Els seus objectius fonamentals són assegurar el desenvolupament sostenible; protegir els espais naturals terrestres i marins, especialment aquells que no gaudeixen de protecció especial; protegir les zones amb comunitats animals i vegetals representatives o excepcionals, i adoptar mesures especials per garantir la no-extinció de la varietat d'espècies de flora i fauna.

Les activitats de la UICN, mitjançant les seves comissions, són molt diverses. Destaquen l'elaboració de l'*Estratègia Mundial per a la Conservació*, la publicació dels llibres vermells sobre espècies amenaçades, la col·laboració amb altres agències de conservació de la natura (WWF, PNUMA, Buró de la Convenció de Ramsar...) i l'elaboració de la Llista de les Nacions Unides sobre Àrees Protegides.

Aquesta llista representa el compromís de nacions, pobles, grups i individus per preservar de la destrucció uns territoris amb un alt valor natural, l'expressió d'una visió a llarg termini i d'un ampli sentit de responsabilitat de la societat. Va néixer el 1962 a petició de les Nacions Unides. En un principi, els criteris eren estrictament conservacionistes, però amb el temps han anat prioritzant el tipus de gestió com a delimitació específica d'una àrea protegida i estan incorporant els principis de la sostenibilitat. Des del 1981, la llista l'elabora la Comissió Mundial d'Àrees Protegides (CMAP), amb el suport del Centre Mundial per al Seguiment de la Conservació.

La llista ha tingut diversos formats al llarg dels anys. Des del 1994, la classificació està formada per sis categories de gestió definides per la CMAP, que reflecteixen el grau diferencial d'intervenció humana sobre el territori (taula 1):

Taula 1. Objectius de gestió a les àrees protegides segons els criteris de la UICN

Objectiu de gestió	Categoria de gestió de la UICN						
	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
Recerca científica	1	3	2	2		2	3
Protecció de la vida salvatge	2	1	2	3	3	-	2
Diversitat específica/genètica	1	2	1	1	1	2	1
Serveis ambientals	2	1	1	-	1	2	1
Característiques naturals i culturals	-	-	2	1	3	1	3
Turisme i recreació	-	2	1	1	3	1	3
Educació	-	-	2	2	2	2	3
Ús sostenible	-	3	3	-	2	2	1
Atributs culturals	-	-	-	-	-	1	2

1: objectiu primari; 2: objectiu secundari; 3: potencialment no aplicable; -: no aplicable.

Font: Green, Paine (1997).

ínfima per a la categoria I i relativament elevada per a la V; la categoria VI és un cas especial, i se situa entre la III i la IV pel que fa a aquest paràmetre.

Les categories de la UICN, jerarquitza des de més a menys grau de conservació, són les següents: reserva natural estricta i àrea natural silvestre (Ia i Ib), parc nacional (II), monument natural (III), àrea de gestió d'hàbitats i espècies (IV), paisatge protegit (V) i àrea protegida de recursos gestionats (VI). Aquesta classificació representa un sistema universal i estandarditzat que serveix per equiparar el gran nombre de figures legals emprades arreu del món per designar espais naturals protegits.

La llista no inclou totes les àrees protegides del món, ja que no totes s'ajusten als criteris d'inclusió. Els dos criteris determinants (UICN, 1994) són l'extensió (superfície superior a 1.000 ha, amb l'excepció de les illes situades enfront del litoral o les oceàniques d'un mínim de 100 ha; en aquest cas s'hi inclou tota l'illa) i els objectius de gestió (han de ser superfícies de terra i/o mar especialment dedicades a la protecció de la diversitat biològica i dels recursos naturals i culturals associats, i gestionades legalment o per altres mitjans eficaços, prèviament protegides per les autoritats nacionals respectives).

El 59% de les àrees protegides d'arreu del món tenen menys de 1.000 ha i, en conjunt, representen només un 0,2% de la superfície protegida total (17.892 àrees, amb 28.713 km²) (Green, Paine, 1997). Amb aquests condicionants, la darrera versió de la Llista de les Nacions Unides sobre Àrees Protegides (taula 2), de l'any 1997, inclou 12.754 àrees de gairebé tots els països del món, amb una extensió superior als 13,2 milions de km² (un 8,83% de la superfície terrestre mundial). El total d'àrees protegides segons els criteris de la UICN, però, és sensiblement més elevat (30.350). Es tracta d'un nombre important, però que representa un percentatge discret de la superfície terrestre (taula 3). No obstant això, la inclusió en la propera edició de la llista (any 2003) de l'àrea protegida de l'Antàrtida doblarà aquesta dada amb escreix.

Taula 2. Àrees incloses a la Llista de les Nacions Unides sobre Àrees Protegides, per categories de gestió de la UICN.

Categoria UICN	Nombre d'espais	% del nombre d'espais	Extensió (km ²)	% de la superfície mundial protegida
Ia	1.423	11,16	978.000	7,41
Ib	654	5,13	939.005	7,11
II	2.233	17,51	3.994.440	30,25
III	409	3,21	191.189	1,45
IV	3.622	28,40	2.450.973	18,56
V	2.418	18,96	1.051.465	7,96
VI	1.995	15,64	3.598.619	27,26
Total	12.754	100,00	13.203.691	100,00

Font: Centre Mundial per al Seguiment de la Conservació, 1997.

Taula 3. Àrees protegides registrades a la base de dades del Centre Mundial per al Seguiment de la Conservació.

Categoria UICN	Nombre d'espais	Extensió (km ²)	Extensió mitjana (km ²)	% del total del territori
Ia	4.389	978.698	223	0,65
Ib	809	940.360	1.162	0,63
II	3.384	4.001.605	1.183	2,67
III	2.122	193.021	91	0,13
IV	11.171	2.459.703	220	1,64
V	5.578	1.057.448	190	0,71
VI	2.897	3.601.440	1.243	2,40
Total	30.350	13.232.275	436	8,83

Font: elaboració pròpia a partir de Green, Paine (1997).

Nota: Els percentatges es basen en la superfície terrestre total, i per això poden resultar inflats en incloure àrees protegides marines i marítimoterrestres.

La categoria amb un nombre més elevat d'àrees és la IV, amb més d'una tercera part dels espais, mentre que la menys representada és la categoria III, amb poc menys del 7% del total. Pel que fa a l'extensió, en destaquen clarament les categories II i VI, que entre les dues representen gairebé el 60% de l'àrea total (taula 3). Europa és la regió amb més espais protegits (9.325), seguida de l'Amèrica del Nord (6.711) i Austràlia/Nova Zelanda (5.882). Pel que fa a l'extensió total de les àrees protegides, destaca per sobre de totes l'Amèrica del Nord (4.083.806 km²), seguida de lluny per l'Amèrica del Sud, l'Àfrica sud-oriental, l'Àfrica del nord/Orient proper i Austràlia/Nova Zelanda, amb superfícies entre 1 i 2 milions de km². La varietat entre regions és enorme, de fins a dos ordres de magnitud pel que fa al nombre d'espais i fins a sis per a l'extensió.

L'anàlisi per països és, en general, un reflex del comentari per regions. Els països més extensos, com ara els Estats Units, Austràlia o el Canadà, dominen en nombre d'espais (més de 3.200 cadascun) i, en moltes categories, també pel que fa a la superfície. Per categories, els més destacats són Austràlia (líder en nombre d'àrees de les categories I, III, IV i del total d'àrees), els Estats Units (té la superfície total més alta i és líder en nombre d'àrees de la categoria IV), la Xina (la màxima extensió total d'àrees de la categoria I), el Canadà (màxim nombre d'espais de la categoria II), Dinamarca (l'extensió més gran d'àrees en la categoria II), Veneçuela (el més destacat en la superfície de les categories III i V), Indonèsia (domina el nombre d'àrees de la categoria VI) i l'Aràbia Saudita (líder en l'extensió d'espais de la categoria VI).

La xarxa global d'espais naturals protegits és extensa i continua augmentant, i només en algunes regions existeix algun signe de disminució en el ritme de creixement. Les principals mancances de la xarxa són l'escassa importància

dels elements marins en comparació amb els terrestres, l'excessiu predomini de les àrees poc extenses, la manca d'aplicació de totes les categories de la UICN en algunes regions, l'escassa representació d'alguns biomes i la poca importància territorial que encara tenen les àrees protegides: un 66% dels països han protegit menys del 10% del seu territori, i un 20% n'han protegit menys de l'1% (Green, Paine, 1997).

Reserves de la biosfera

L'any 1968 la UNESCO va celebrar la Conferència sobre la Conservació i l'Ús Racional de la Biosfera i, arran de la conferència, va iniciar el programa Home i Biosfera (Man and the Biosphere, MAB). El seu objectiu era assolir un equilibri entre la conservació de la biodiversitat, el desenvolupament econòmic i social i el manteniment dels valors culturals associats.

Les reserves de la biosfera van ser concebudes com els indrets on s'han de comprovar, afinar, demostrar i implementar els objectius del programa MAB. Són zones d'ecosistemes terrestres, costaners, marítims o una combinació d'aquests, reconegudes internacionalment en el marc del programa MAB. Però són més que simples espais naturals protegits, ja que són designades per promoure i demostrar una relació equilibrada entre humanitat i natura, és a dir, tenen un caràcter exemplar.

Alguns països han creat una legislació específica per establir reserves de la biosfera, però en la majoria dels casos s'empra la legislació vigent en matèria d'espais naturals protegits. Poden existir reserves transfrontereres. Les reserves de la biosfera han de complir tres funcions bàsiques, que són complementàries i es reforcen mútuament:

- *Funció de conservació.* Han de contribuir a la conservació del paisatge, els ecosistemes, les espècies i la seva variabilitat genètica.
- *Funció de desenvolupament.* Han de fomentar un desenvolupament humà i econòmic que sigui sostenible ecològicament i socioculturalment.
- *Funció logística.* Han de proporcionar suport per a la investigació, l'educació, el seguiment i l'intercanvi d'informació relatius a la conservació i el desenvolupament local, nacional i global.

L'organització ideal d'una d'aquestes reserves consisteix en una zonificació amb tres àrees relacionades entre elles:

- *Zona nucli.* És l'àrea protegida legalment per preservar a llarg termini el paisatge, els ecosistemes i les espècies que conté. Ha de ser prou extensa com per satisfer els objectius de conservació. Per tal d'assegurar-ne la representativitat ecològica, poden existir diverses zones nucli a la mateixa reserva. Habitualment no estan sotmeses a activitats humanes, tret de la recerca, el seguiment i, en alguns casos, els usos extractius tradicionals de les comunitats locals.

- *Zona d'esmoreïment o tampó.* Envolta o és contigua a la zona nucli. Les activitats que s'hi duen a terme no han d'anar contra els objectius de conservació de la zona protegida, però tampoc no n'han de ser una continuació: aquí rau la idea de tampó. Pot ser una àrea per a la recerca experimental, l'educació i la formació ambientals i per a activitats turístiques i recreatives que no representin impactes negatius notables.
- *Zona de transició.* És on les comunitats locals, les agències de conservació, els científics, les associacions civils, els grups culturals, les empreses privades i altres implicats han de posar en pràctica els models de desenvolupament sostenible, en benefici de la gent que hi viu. És una àrea de gran importància econòmica i social per al desenvolupament regional, i un marc ideal per a l'ecoturisme.

Aquesta zonificació, però, és només una proposta del programa MAB. En realitat, les reserves no sempre respecten estrictament la distribució comentada anteriorment, i els noms que reben les diverses zones són també diferents. A més, en molts casos, la superfície declarada com a reserva de la biosfera no es correspon al 100% amb la dels espais naturals protegits a què està associada.

Perquè un territori sigui considerat reserva de la biosfera ha de complir certs requisits:

- Ser representatiu d'una regió biogeogràfica important i incloure una gradació d'intervencions humanes en aquests sistemes.
- Contenir paisatges, ecosistemes, espècies animals i vegetals o varietats que necessiten ser conservats.
- Donar l'oportunitat d'explorar i demostrar aproximacions al desenvolupament sostenible a la regió en què es troben.
- Tenir una extensió suficient per dur a terme les tres funcions d'una reserva de la biosfera comentades anteriorment.
- Disposar d'una zonificació adequada, amb una àrea protegida legalment per a la preservació a llarg termini, una zona d'esmoreïment clarament identificada i una zona de transició.

Les primeres reserves daten de 1976, quan se'n van declarar 56 a 8 països diferents. Des de llavors, el nombre i la distribució geogràfica de les reserves de la biosfera han augmentat considerablement. Després de la darrera actualització (21 de setembre de 2001), existeixen 411 reserves a 94 països del món. La majoria es troben a Europa, seguida per aquest ordre per Amèrica, Àfrica, Àsia i Oceania. Per països, els més representats són els Estats Units (47), la Federació Russa (25), la Xina (21), Espanya (20) i Bulgària (17). En destaca la xifra dels Estats Units, que té prop del doble de reserves que el segon del rànquing, però també el registre d'Espanya, per la seva reduïda superfície.

Llocs Ramsar

L'any 1971 es va signar a Ramsar (Iran) la Convenció relativa a les Zones Humides d'Importància Internacional, especialment com a Hàbitat d'Espècies Aquàtiques, coneguda popularment com a «Convenció de Ramsar». Va entrar en vigor el desembre de 1975, i proporciona el marc per a la cooperació internacional i l'acció nacional en la conservació i l'ús de les zones humides que s'inclouen a la Llista de Zones Humides d'Importància Internacional. Cada estat membre ha d'incloure una zona humida, com a mínim, a la llista.

La convenció defineix les zones humides com a extensions d'aiguamolls, pantans, torberes o aigües de règim natural o artificial, permanents o temporals, estanyades o lliures, dolces, salobres o salades, incloses les extensions d'aigües marines la fondària de les quals en marea baixa no superi els sis metres. La selecció de les àrees Ramsar es basa en la seva importància internacional en termes d'ecologia, botànica, zoologia, limnologia o hidrologia, segons els criteris desenvolupats per identificar-les.

El febrer de 2002 ja havien ratificat la convenció sobre zones humides 130 països, i els 1.140 llocs Ramsar inclosos a la llista ocupaven una superfície de 91.751.291 ha (Buro de la Convenció de Ramsar, 2002). Europa n'és clara dominadora (més d'un 60% dels llocs), i especialment el Regne Unit (167 registres). Uns altres de destacats són Austràlia (56), Itàlia (46), Irlanda (45), Espanya (38) i Dinamarca (38).

Patrimoni mundial

Aquesta figura l'estableix el Comitè del Patrimoni Mundial de la UNESCO. Va néixer el 16 de novembre de 1972, amb la Convenció sobre la Protecció del Patrimoni Mundial, Cultural i Natural, que va entrar en vigor el desembre de 1975. Aquesta convenció regula la designació d'àrees amb un valor universal excepcional com a indrets de patrimoni mundial, amb l'objectiu principal de fomentar la cooperació internacional per protegir aquestes àrees. Els indrets proposats pels estats signataris són llavors avaluats i, si escau, inclosos a la Llista del Patrimoni Mundial.

«Patrimoni mundial» és una figura en què tenen cabuda elements del patrimoni natural, cultural i d'altres de caràcter mixt en què el component natural i el cultural contribueixen a donar valor a aquell indret. La llista inclou veritables joies de la natura i de la creació humana, com per exemple les illes Galápagos, les cascades de l'Iguaçú, la Gran Barrera de Corall australiana, Yellowstone, el Gran Canyó del Colorado, l'illa de Pasqua, la gran muralla xinesa, les piràmides d'Egipte, l'Alhambra o el Taj Mahal.

Després de la darrera reunió del Comitè del Patrimoni Mundial, el 14 de desembre de 2001, en què hi van incloure 31 nous béns, la Llista del Patrimoni Mundial està integrada per 721 béns (554 de culturals, 144 de naturals i 23 de mixtos), situats a 124 països. Pel que fa als béns naturals i mixtos, la majoria es troben a Amèrica, amb 51 béns inclosos a la llista (un 30,53% dels

elements d'aquestes dues categories). La resta de regions, tret d'Oceania, presenten xifres similars. Per països, en destaquen Austràlia (14 béns) i els Estats Units (12).

Els criteris d'inclusió a la Llista del Patrimoni Mundial són publicats per la UNESCO. Els candidats a ser inclosos pels seus valors naturals han de complir un o més dels requisits següents:

- Ser exemples excepcionals de les principals etapes en la història de la Terra, inclosos constància de formes de vida, processos geològics actius significatius en el desenvolupament de formes del paisatge o característiques geomòrfiques o fisiogràfiques significatives.
- Ser exemples excepcionals de processos ecològics i biològics actius significatius en l'evolució i el desenvolupament d'ecosistemes terrestres, d'aigua dolça, costaners i marins i de comunitats de plantes o animals.
- Contenir fenòmens naturals superlatius o àrees d'una excepcional bellesa natural i importància estètica.
- Contenir els hàbitats naturals més importants i significants per a la conservació *in situ* de la diversitat biològica, inclosos aquells que acullen espècies amenaçades d'excepcional valor universal des del punt de vista de la ciència o la conservació.

Conclusions

La creació d'espais naturals ve d'antic. Per exemple, el primer parc nacional declarat a tot el món, el mític Yellowstone (Estats Units), data de l'any 1872. Des d'aquell moment, el nombre d'àrees protegides ha anat creixent espectacularment, sobretot durant les dècades de 1970 a 1990. Globalment destaquen països com Austràlia, els Estats Units o el Canadà.

El nombre de figures legals amb què els diversos territoris protegeixen la natura és enorme, però entre la diversitat en destaquen les tipologies definides per organismes com ara la UICN o la UNESCO i per acords internacionals com ara la Convenció de Ramsar. Les raons d'aquest reconeixement internacional cal buscar-les en el prestigi dels organismes que promouen aquestes figures, en el seu abast mundial i en el seu caràcter universalitzador, ja que permeten equiparar àrees protegides de països molt diversos. Cal tenir present, això no obstant, que el reconeixement sota una figura internacional no sempre respon a uns valors ecològics o de conservació superiors als d'altres espais sense aquesta distinció.

Algunes adreces útils

Categories de gestió de la UICN: <<http://www.iucn.org>>

Reserves de la biosfera: <<http://www.unesco.org/mab/wnbr.htm>>

Convenció de Ramsar: <<http://www.ramsar.org>>

Patrimoni mundial: <<http://www.unesco.org/whc>>

Bibliografia

- GREEN, M.; PAINE, J. (1997). «State of the world's protected areas at the end of the twentieth century». Comunicació presentada al Simposium de la Comissió Mundial sobre Àrees Protegides de la UICN *Protected Areas in the 21st Century: From Islands to Networks*, Albany (Austràlia), 24-29 de novembre de 1997.
- IUCN (1994). *Guidelines for Protected Area Management Categories*. Gland (Suïssa): CNPPA, WCMC.